
ÖTÜKEN

ESKİ TÜRKÇE SÖZLÜK

Prof. Dr. Fuzuli Bayat

Dr. Öğretim Üyesi Minara Aliyeva

ÖTÜKEN

ÖTÜKEN

YAYIN NU: 1554
KÜLTÜR SERİSİ: 892

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NUMARASI: 16267

ISBN: 978-605-155-967-4

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

1. Basım: 2008, Yalın Yayıncılık, İstanbul
2. BASIM

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®
İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

Editör: Ayşegül Büşra Paksoy

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Kapak Baskısı: Pelikan Basım

Baskı: ÖZLEM MATBAACILIK VE REKLAMCILIK LİMİTED ŞİRKETİ
Maltepe Mah. Litros Yolu 2. Matbaacılar Sit. Nu. 2BB4 Topkapı-İstanbul
Sertifika Numarası: 45257 Tel: (0212) 612 06 63

İstanbul- 2020

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

ÖN SÖZ

Üniversitelerimizin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde okutulan Eski Türkçe ve Orta Türkçe veya Tarihi Türk Lehçeleri derslerinde, öğrencilerin eski veya orta Türkçe metinlerini kolaylıkla anlamalarına yardımcı olacak derli toplu bir sözlük bulunmamaktadır. Bu boşluk yalnız lisans veya yüksek lisans öğrencilerimizi sıkıntıya sokmakla kalmamakta, aynı zamanda doktora öğrencilerimizi ve ders hocalarını da belli bir ölçüde zorlamaktadır.

Uzun yıllardan beri üzerinde çalıştığım Eski Türkçe Sözlüğü'nü, konunun uzmanları ve öğrencilerimizin işine yarayacağı düşüncesi ile yayımlatmayı planladım. Sözlüğün tertibinde, düzenlenmesinde bana yardımcı olan öğrencilerime teşekkürü bir borç bilirim.

SÖZLÜK HAKKINDA

Türk milleti dünyanın en zengin kültürlerinden birine sahip olduğu gibi, aynı zamanda en zengin dillerinden birine de sahip bir millettir. Ancak daha eski çağların dil verileri ne yazık ki yazılı vesikalara aktarılmamış, karanlık bir dönem olarak kalmıştır. O bakımdan Türkçenin Altay veya Proto-Türk Devri hakkındaki bilgimiz sınırlı ve sahip olduğumuz kelime sayısı da çok azdır. Eski Türkçe diye adlandırılan bu lügat, sadece Orhun-Yenisey Yazıtları ile tespit edilen ve Uygur Yazıtları ile devam eden Türkçenin en eski yazılı kaynaklarının sözlüğüdür.

Yeryüzündeki diller arasında Türkçenin yerine baktığımızda, Ural-Altay grubunun Altay koluna bağlı bir dil olduğu ve geçmişinin MÖ 4000'li yıllara kadar dayandığı görülür. Bu tarihten MÖ 5. yüzyıla kadar olan dönem genel olarak Altay veya Proto-Türk Devri olarak adlandırılır. Bu dönemde Türkçe ile ilgili -az da olsa- birtakım dil kalıntılarına rastlanır; ancak bunun yeterli olmaması ve bu dönemden bize yazılı herhangi bir metnin ulaşmaması, bu çağların "karanlık dönem" olarak adlandırılmasına neden olmuştur. Bu dönemde Türkçenin Çuvaşça ve Yakutça ile henüz ayrışmadığı, hattâ daha eskiye gittiğimizde Moğol, Mançu, Tunguz dilleriyle aynı çatı altında toplandığı varsayılır.

Türkçenin, ana kaynağından bugünkü lehçelere varıncaya kadar çeşitli merhaleler geçirdiğini görüyoruz. Bu merhaleleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Altay veya Proto-Türk Devri
2. Ana veya Eski Türkçe Devri
3. Orta Türkçe Devri
4. Yeni Türk Lehçeleri ve Dilleri Devri

Türkçeyi bu şekilde bir sınıflandırmaya tabi tutmaktaki amaç, Türkçede farklı dönemlerde görülen değişimleri belirgin kılmak ve dilbilimi araştırmalarını kolaylaştırmaktır.

Türkçenin karanlık devresi olan Altay veya Proto-Türk dönemi hakkında bugüne kadar elimize herhangi bir belge ulaşmadığından, söz varlıkları hakkında da bir şey söylemek mümkün değildir. Bu dönem hakkındaki bilgilerimizin çoğunluğunu Çin, bir kısmını da Yunan, Latin, Fars vb. kaynaklardan öğreniyoruz. Bu dönem, Türkçenin sadeliğini koruduğu ve çeşitli lehçelere ayrılmadığı bir dönemdir.

Türkçenin yazı dili bakımından karşılaştığımız ilk metinler ise 5-8. yüzyıllardaki Orhun-Yenisey Âbidelerinin yazıldığı Göktürk Dönemine aittir. Bu dö-

nem, "Eski Türkçe"nin ilk devresini oluşturur. İkincisini ise 8-10. yüzyılları kapsayan Uygur Dönemi oluşturmaktadır. Türk dilinin en sağlam bilgilerine yine bu dönemlerde rastlanabilir.

Göktürk ve Uygur dönemleri, Eski Türkçe Dönemi olarak adlandırılmasına rağmen aralarında dil bakımından bazı farklılıklar mevcuttur. Mesela, Göktürkçe saf Türkçe olup yabancı kelime sayısı yok denecek kadar azdır. Uygurca ise Mani, Buda ve Nestoriyanlık dinlerinin etkisiyle bünyesine Sanskrit, Soğdca, Çince, Toharca, Farsça vb. dillerden çok sayıda yabancı kelime girmesine engel olamamış ve Türkçe bu dönemde saflığını kaybetmiştir. Bunun dışında iki dönem arasında birtakım fonetik farklılıkların olduğunu da belirtmek gerekir. Mesela, Göktürk Döneminde "kony" (koyun) kelimesi, Uygur Dönemindeki iki farklı ağızda "koy" ve "kon" olarak telafuz edilmiş; "yn" harfleri "n" ve "y" olarak iki sese bölünmüştür. Bu dönemde farklılık arz eden konulardan birisi de alfabe birliğinin olmamasıdır. Göktürk Döneminde dört ünlü, otuz dört ünsüzden oluşan, otuz sekiz harfli ve menşei Türk düşüncesine dayanan bir alfabe olan Göktürk (Runik Alfabe veya Runik Türk Alfabesi de denilmektedir ki oldukça yanlış tamlamadır.) Alfabesi kullanılmıştır. Uygur Döneminde Sanskrit, Arami, Brahmi, Soğd alfabeleri kullanılmış, 9. yüzyıldan itibaren ise üç ünlü ve on beş ünsüzden oluşan Soğd kökenli Uygur Alfabesi kullanılmıştır.

Bütün bu farklılıklara rağmen Eski Türkçe kendi içinde bir bütünlük arz etmiş ve Hakaniye diye adlandırılan yazılı edebî dilimiz, Karahanlı döneminin ilk zamanlarına kadar varlığını sürdürmüştür.

Bu iki dönemden günümüze kadar çok sayıda ve çok fonksiyonlu metinler ulaşmıştır. Ancak hem Göktürk hem de Uygur dönemlerinden kalan metinlerin okunması ve anlaşılması sözlüksüz çok zordur. Özellikle üniversitelerde Eski Tükçe ve Orta Türkçe derslerinde yaşanan sıkıntı herkesçe malumdur. Bütün bunları göz önüne alarak, Eski Tükçe ve Orta Türkçe dönemlerinin kelime varlığını kapsayan iki sözlük hazırladık.

Derli toplu bir Eski Türkçe Sözlük (Drevnetyurkskiy Slovar) ilk defa 1969'da Leningrad'da yayımlanmış, uzun bir süre boyunca da Türkologların masa üstü kitabı olarak kalmıştır. Ancak sözlüğün kapsamına bakılırsa orada Karahanlı döneminin yazı diline ait örneklerden kelimeler de alınmış, böylece kelimelerin sayısı **22.000**'den fazla olmuştur. Oysa Karahanlı Dönemi, Orta Türkçe Dönemi olarak biliniyor. Sonradan yapılan çalışmalar ayrı ayrı metinlerin sözlüğünü kapsasa da bu konuda bazı boşlukları doldurmak bakımından önemli rol oynamıştır. Özellikle A. Caferoğlu'nun Uygurca Sözlüğü büyük ölçüde Eski Türkçenin söz varlığını öğrenmekte yararlı olmuştur. Ancak aradan geçen zaman içinde, eski Türkçe kapsamına giren Orhun-Yenisey ve Uygur yazıtları hakkında yeni yeni bulgular ortaya çıkarılmış, tezler yazılmıştır. O bakımdan yeni bir sözlüğe ihtiyaç duyulmaktadır.

Bilindiği gibi daha önce Eski Türkçe döneminin ayrı ayrı metinlerini kapsayan birçok sözlük çalışması yapılmıştır. Ancak bu sözlükler birbirinden bağımsız hazırlanmış, bir kısmı Göktürk Dönemi ile Orhun Yazıtlarını, diğer bir kısmı da (İslam öncesi) Uygur Dönemi ile bu dönem metinlerini temel almıştır. Eski Türkçe bir bütün olarak düşünüldüğünde, bu sözlüklerin bazı yönlerden yetersiz kaldığı bir gerçektir. Bu çalışmanın genel amacı, daha önce ortaya konulan Eski Türkçe sözlükleri bir araya getirerek Göktürk ve Uygur dönemlerini birlikte ele alan, daha kapsamlı ve tek bir sözlük oluşturmaktır. Bu bakımdan, daha önce meydana getirilen sözlük çalışmaları temel alınarak ortaya yeni bir sözlük konulmuştur. Bu eserlerin künyeleri kaynakça bölümünde gösterilmiştir. Eski Türkçe Sözlük, Türkçe kökenli kelimelerle birlikte Uygur Döneminde dile girmiş yabancı kökenli kelimeleri de kapsamakla **10.300** madde başı kelime ve **1.515** iç maddeden oluşmaktadır.

Bu çalışmada "k" sesi ince ("k") ve kalın ("ḳ") olmak üzere iki şekilde gösterilmiş; buna mukabil "g" sesi de kalın ("ġ") ve ince ("g") şeklinde gösterilmiş; boğaz h'si de "ḥ" transkrip harfi ile gösterilmiştir. Ayrıca "ň" ile gösterilen burun n'sinin de "ng" şeklinde gösterilmesi tercih edilmiş ve "e", "ä" sesleri de tek harfle gösterilmiştir.

Eski Türkçe Sözlük pratik kullanılma amacıyla oluşturulduğundan kelimeler cümle dahilinde ve örneklerle verilmemiştir.

KISALTMALAR VE İŞARETLER

Ar.	:	Arapça
Arami.	:	Aramice
bk.	:	Bakınız
Çin.	:	Çince
Far.	:	Farsça
Grek.	:	Grekçe
Hint.	:	Hintçe
Man.	:	Mani
mec.	:	mecazi
Moğ.	:	Moğolca
Part.	:	Partça
Peh.	:	Pehlevice
Skr.	:	Sanskritçe
Soğd.	:	Soğdca
Sür.	:	Süryanice
Tib.	:	Tibetçe
Toh.	:	Toharca
Yun.	:	Yunanca
(coğ.)	:	coğrafi yer
(kbl.)	:	kabile, kavim adı
(şhs.)	:	şahıs adı
-	:	fiil köküne veya fiillere gelen eklere gelir
()	:	madde başı özünün başka bir telaffuzu olduğunu gösterir
(?)	:	şüphe bildirir
<	:	kelimenin hangi dilden veya kaynaktan geçtiğini gösterir
>	:	kelimenin hangi dile geçtiğini gösterir

A

a ünlem karşılığı olarak kullanılır: *oğlum-a "ey oğlum"*

ab 1. av; 2. (bk. ap); **av yer** av yeri

ab- fışkırarak çıkmak, akmak, fışkırmak

aba 1. abla; 2. baba

abam 1. eğer, şayet 2. bunun için, bundan dolayı; **abam birük/abam birök** eğer, şayet; bir defa

abamu (<*Far. ābnūs*) 1. daimî, ebedî, ölmez, bengü, sonsuz; 2. (şhs.) Buda Abamu

abamuluġ 1. daimi olan, ebedi, bengü, ölmez; 2. Buda Abamulu, Buda Abamu'ya ait olan

abang eğer (bk. abam 1.)

abçı avcı

abıç (şhs.)

abı (şhs.)

abı- saklamak, gizlemek, örtmek

abın 1. tane, adet, sayı; 2. yemiş, hububat tanesi, tohum

abınç rahatlık, sevinç, refah, avunma, teselli; sükûnet

abınçu 1. avunma, teselli, sevinç; 2. sabırlı; 3. yakın, bize yakın insan, dost, istekli, kadın sırdaş

abınġu (bk. abınçu)

abınıḳ 1. dölek, sakin, mutlu; 2. huzur

abıt- teskin etmek, avutmak

abiçi (<*Skr. abhijit*) bir yıldız adı

abidarim (<*Skr. budizm*) te'liminin III hissesi

abijik Hristiyanların hayır dua merasimi (bk. abişik)

abiruş ağaç

abiskun (coğ.) Hazar Denizi

abişik (<*Skr. abhiseka*) takdis etmek, kutlamak

abita (<*Skr. amitābha*) 1. burhan, tanık, delil; 2. beş en muhterem sema Budalardan biri

abizan şifalı banyo

abla- avlamak, av avlamak

abra (bk. arpa)

abrin (<*Far.*) sena, aferin

abroşan (<*Far.*) tenvir

abuçḳa koca, ihtiyar, kocamış kimse, ihtiyar, ihtiyar kadın; **abuçḳa sözi** atalar sözü

acıçuk pek az

acık acı, hiddet, kuvvetli, pek

aç 1. aç, tok olmayan; **aç bağırsuḳ** salgı eksikliği olan pankreas 2. merhamet

aç- 1. acıkmak, acıkmış olmak. 2. yaymak; 3. açmak; 4. çözmek

aça akraba, akrabalık ifâde eden bir söz

açaġ ağrı, sızı

açakram boya, renk; **açakram yılan** boa yılanı

açani (<*Skr. ājāneya*) 1. soy, ırk, cins, asil ırk, soylu kök; 2. imtiyazlı

açari (<*Skr. āçārya*) hoca, öğretmen, usta, üstat

açarya (<*Skr.*) üstat, öğretmen (bk. açari)

açataştru (<*Skr. ajataşatru*) (şhs.)

açden (?)

açı- 1. acımak (yara için); 2. (mec.) kederlenmek

açıġ 1. ekşi, acımtırak; 2. (mec.) incitici, gönül kırıcı; 3. gazap, öfke, kızma, şiddet; 4. hediye, armağan; 5. kuvvetli, pek

açıġlı açık, açılmış olan

açıġlıġ 1. mayalı; 2. uğurlu, şen, şad; 3. acıklı

açık- kızmak, çıkışmak, öfkelenmek

açıl (şhs.)

açıl- 1. açılmak, açılmış olmak; 2. acımak
açın- 1. acınmak; acımak; 2. temizlenmek, arınmak; 3. açıklamak, itiraf etmek; 4. özen göstermek, ihtimam etmek, bakmak; 5. himaye etmek
açır incir
açıt- acıtmak, ağrıtmak; gönül kırmak, acı duyurmak
açita (<*Skr. ajita*) semavî mızıkacı, göksel çalgıcı
açiti (<*Skr. ajita*) (şhs.)
açķaç anahtar
açķınça açınca
açlıķ açlık
açsıķ 1. açlık, acıkma; 2. açmış
açsız tok, tokluk; **açsıķ ķızsız** (birlikte) sıkıntısız ve aç olmayan; **açsıķ soķsız** (birlikte) cimri ve kıskanç olmayan
açu baba (Tanrıya hitaben kullanılır)
açuġ (bk. açıġ)
açuġın 1. aydın, açık, ışıklı; 2. anlaşılır, herkesin anlayabileceği durumda olan
açuķ açık, belli; **açuķ adırtlıġ** (birlikte) belli, açık, net
açuķın açıkça, belli olan (bk. açuġın 2)
ad ad, ün, şöhret, san, isim, şöhret, iktidar sahibi
ad- (bk. at-)
ada 1. tehlike, felâket, musibet, belâ; 2. başkası, diğeri, öteki; 3. tazyik, zulüm, baskı; 4. görüm, ihtiyaç; 5. baba; **ada tuda** bela, tehlike; **ada tuda bol-** bela olmak, dert olmak; **ada tuda kelür-** başına dert açılmak; **ada tuda ķıl-** zarar vermek, başına dert açmak; **ada tuda tegür-** tehlikeye sokmak, başını derde sokmak; **ada emgek** (birlikte) azap, eziyet; **ada bol-** dert olmak, felaket ol-; **ada ķıl-** zarar vermek, acı vermek; **ada ķorķınç** (birlikte) dertler, sıkıntılar
ada- 1. ad koymak, adlandırmak, söylemek (bk. ata-); 2. birisine zarar vermek
adaġın örü ayak üstünde
adaķ 1. ayak; 2. esas, aşağı hisse; 3. dağ eteği; 4. çayın menşei; **adaķ ķamaşt-** isyan çıkarmak, karışıklık çıkarmak; **adaķ tutuķ** (coğ.) bir yer adı
adaķ- dertli olmak, başına dert gelmek
adaķı "babacığım" manasında sevgi ifade eden bir söz
adaķlıġ ayaklı
adaķtaķı sonuncu, sonunda olan
adala- başına dert açmak, felakete uğratmak
adalan- tehlikeli duruma düşmek, kötü halde olmak; kötü duruma sokmak
adalıġ tehlikeli, korkulu, hatalı, tehdit eden, korku saçan
adam (şhs.) Âdem ata; **adam toġrıl** (şhs.)
adan (bk. adın)
adar (şhs.)
adar- ayırmak, analize etmek (bk. adır)
adara ayrıntılı, inceden inceye, derinden derine, etraflıca
adart- başına dert açtırmak
adartu tehlikeli
adasız 1. korkusuz, tehlikesiz; 2. baskı olmadan, baskısız
adaş 1. adaş, arkadaş, eş, dost; **adaş ķadaş** arkadaş, dost, ahbap; soy sop; **adaş böşük** (birlikte) sıhri

hısım, bacanak, kayın; **adaş böşük tut-** birbirini tutmak, görüşmek
aday 1. kuş yavrusu; 2. (mec.) yavru, çocuk
adayu 1. sevimli, aziz, değerli; 2. yavru
addın (bk. adın)
addınçıġ (bk. adınçıġ)
addlıġ (bk. atlıġ)
adġan- (bk. atķan-)
adġançız (bk. atķançsız)
adġançsız (bk. atķançsız)
adġan- atlanmak, bağlanmak, koşulmak
adġanġu tefrik, ayırt etme, ayıklama; **adġanġu törü** daha çok bir hukuk deyimi olup ayıklama töresi, temyiz töresi, seçim kanunu
adġar (bk. adġır)
adġır aygır, at
adġırlıķ aygırlı, hara, yılkı
adġıraķ dağ keçisi, dağ tekesi; geyik
ādhā (bk. ada)
ādhas (bk. adaş)
adhim (bk. adın)
adhlig (bk. atlıġ)
adıġ ayı
adıg- ayılmak, uyanmak
adıġlayu ayı gibi, ayıya benzer
adın 1. diğer, başka, başka türlü, bundan başka, başkası; 2. yabancı, yad
adın- 1. değişmek, başkalaşmak, ayrılmak; 2. hayret etmek, şaşmak; 3. iyileşmek
adına (<*Far*.) cuma günü
adınaġu başka, başkası
adınaġuķa başka başka, ayrı ayrı kimseler
adınaġunı başkasını
adınçıġ bambaşka, başka, diğer, ayrı, ayrıca, başkaca, çeşitli, muhtelif özel, seçkin, üstün derecede, hayrete değer, çok değişik, harikulade
adınsıġ başka, ayrı (bk. adınçıġ); **adınsıġ bol-** değişmek, farklı olmak; **adınsıġ ķıl-** değiştirmek, mahvetmek
adınsız (bk. adunçsuz)
adınta diğer taraftan
adır (<*Skr. ardrā*) bir yıldız ismi, kozmogoni
adır- 1. ayırmak, tefrik etmek; ayıklamak; 2. ayırt etmek, anlamak; 3. bir şeyden mahrum etmek
adıra 1. (bk. adara); 2. ötede beride, öteye beriye, orada burada; 3. inceden inceye, derinden derine
adırıl- 1. ayrılmak; 2. (mec.) ölmek
adırġuluķ ayrılacak, ayıracak
adırılmaķlıġ ayrılmakla alakalı olan
adırın- ayrılmak
adırt 1. ayrılık, fark; 2. tıpkı, aynı; **adırt keng** tam, doğru; **adırt ödürt** her türlü, çeşitli, muhtelif
adırtıķ ayrılık, fark
adırtıķlıķ farklı olan
adırtla- ayıklamak, tefrik etmek
adırtlayu inceden inceye, derin teferruatı ile, ayrıntılarıyla
adırtlıġ sarih, açık
adırtsız ayırt etmeden, ayrılmadan
adıştit (bk. adiştit)
adıtya (<*Skr*.) 1. yıldız adı; 2. cuma (bk. aditya)
adiştit (<*Toh. adhistit* < *Skr. adhisthita*) mukadderat, kader, alınyazısı
aditya 1. (<*Skr. āditya*) bir yıldız anlamında olup güneşi ifade eder; 2. cuma günü
adlıġ adlı, sanlı, şöhretli, ünlü
adnaġu (bk. adınaġu)

B

ba- 1. bağlamak, raptetmek; 2. iştirak etmek, katılmak
baars (bk. bars)
baba baba, peder, ata
babagir (bk. bavagir)
babakir (bk. bavagir)
babşın varis
baça 1. günah; 2. (şhs.)
baça- (<*Soğd. pāç*) (dini) oruç tutmak
baçaġ 1. (dini) (Hıristiyanlarda) oruç; 2. korumak; 3. dikkat etmek; **baçaġ çahşapıtı** oruca niyet etme; **kiçiġ baçaġ** küçük oruçluk; **uluġ baçaġ** büyük oruçluk; **baçaġ baça-** oruç tutmak; **baçaġ olur-** oruç tutmak; **baçaġ otur-** oruç tutmak
baçaḳ (bk. baçaġ)
baçan (şhs.)
baçara (şhs.)
baçasız kâmil, günahsız
bad (bk. bat)
bad- 1. (bk. bat-); 2. bağlamak, bent etmek; 3. ekin ekmek
badarı (<*Skr. badhari*) (şhs.)
badır (<*Skr. pātra*) 1. kase; 2. Buda rahibinin sadaka için kullandığı kase; 3. sıvı ölçüsü (bk. batır); **badır ayaḳ** kâse
badiyan (< ?) anason
badman (bk. batman)
badra (<*Skr. bhadra*) (şhs.)
badrakalpiki (<*Skr. bhadrakalpika*) Budizm kronolojisinin bir devri, dönem
badrı (bk. badarı)
badruḳ bayrak
badur 1. (şhs.); 2. (bk. batır); 3. maya ölçüsü
badyan ilâç için kullanılan bir bitkidir 'illicium anisatum'.
baġ 1. bent, bağ, köstek; 2. bohça; 3. kabile, boy, halk topluluğunun bir bölümü, bölük, müttefik; 4. sargı, örtü; 5. kitabın bölümü, cilt; **baġ borluḳ** üzüm bağı; **baġ çeçeklik** bağ, bahçe; **baġ çoġ** (birlikte) mal bohçası; **baġ eş** ortaklar; **baġ külüg** (birlikte) bağ ve köstekler
bāġ (<*Far.*) 1. bağ, bahçe; 2. Allah, Tanrı
baġ- sarmak, bağlamak
baġa 1. kara kurbağa, odlu bağa; 2. bir rütbedir; 3. rütbesi küçük, küçük rütbede; **baġa tengriken** rütbe, unvan; özel isim; **baġa tarḳan** rütbe; **boyla baġa tarḳan** (bk. boyla)
baġar (bk. bağır)
baġarsuḳ bağırsak
baġatur 1. bahadır, kahraman; 2. (şhs.)
baġatur çigşi (şhs.)
baġça bohça, bağ, çıkın, paket
baġçı bahçıvan, bağcı
baġdaşın- bağdaş kurarak oturmak
bağır 1. karaciğer, göğüs, karın; 2. bir ilaçtır; 3. (mec.) sevgili, dost, akraba; 4. bakır; 5. yayın orta yeri; **bağır iç** (birlikte) iç organlar; **bağır böşük** iki taraftan akrabalar
bağırsaḳ 1. (bk. baġarsuḳ); 2. merhamet; merhametli
bağırsuḳ (bk. baġarsuḳ)
bağış 1. kalın urgan, halat; 2. çadırın kendiri, boğum (parmak, kamış gibi şeylerin); 3. oynak, bent
baġirati (<*Skr. bhaġiratha*) (şhs.)
baġla- bağlamak, raptetmek
baġlıġ 1. bağlı, tutuklu; 2. bir şeye ait olan; 2. bohça, paket
baġlıḳ tane, rulo (kumaş için)
baġrağu sadaka dilenme

baġrın bağır ile
baḫşı 1. (<*Çin. po-şı. veya < Skr. bhiksu*) (Budizm'de) hoca, öğretmen, üstât; 2. hekim, doktor
baḫşılıġ (bk. baḳşılıġ)
baḳ (bk. baġ)
baḳ- bakmak, dikkatli bakmak
baḳa kara kurbağa
baḳanaḳ nal
baḳar (bk. baḳır)
baḳçan tahayyül, tefekkür, mütalâa
baḳır 1. bakır; 2. tartı ölçüsü; 3. sikke, para, mangır; 4. Mars gezegeni; **bulung baḳır** çeki vahidi; **baḳır soḳına** Mars gezegeni; **baḳır soḳra yultuz** Mars gezegeni
baḳırlaġ bakırdan yapılmış
bakırlıġ 1. bakırdan düzeltilmiş; 2. (coğ.) bir yer adı
baḳr (bk. baḳır)
baḳşı 1. (bk. baḫşi); 2. (şhs.)
baḳşılıġ hocaya ait olan, hoca olma durumu
baḳşısızın hocasız, öğretmnsiz; **baḳşisızın nomçısızın** (birlikte) öğretmensiz ve yol göstericisiz
balaḳ (bk. balıḳ 1)
balaḳınaḳ yavru, bebek
balbal Türk savaş geleneğinde öldürülen düşmanın taştan yapılmış heykeli; **balbal ḳıl-** heykel yapmak; **balbal tik-** taş heykel dikmek
balıġ 1. (bk. balıḳ); 2. yaralı
balıġça balık gibi
balıġçı (bk. balıḳçı)
balıka (<*Skr. bhallika*) özel isim
balıḳ 1. balık; 2. şehir; 3. (coğ.); 4. çamur, balçık, bataklık; **balıḳ begi** şehir beyi, vali; **balıḳ uluş** şehirler ve köyler
balıḳ- yaralanmak
balıḳçı balıkçı
balıḳlıġ 1. şehirli; 2. (coğ.)
balıḳdaḳı şehirdeki
balıḳtaḳı (bk. balıḳdaḳı)
balmaġ bağlılık, karşılıksız ilgi
balıngla- (bk. belingle-)
baltır 1. baldız, yaşça küçük kadın akraba, gelin, yenge; 2. baldır
balto (bk. baltu)
baltu balta, teber
baltur (şhs.)
balu- bağlamak
bamaḳ bağlama
ban (<*Çin. ban*) 1. üzerine yazı yazılan tahta, yazı tahtası
ban (<*Çin. wan*) on bin; **tümen ban** on bin
ban- bağlamak
banaras 1. (bk. baranas); 2. (coğ.) yer adı
bandeng (bk. banting)
banga bana
bangaru bana doğru
banıt (<*Skr. phānita*) şurup, meyve şerbeti, şıra
banmıḳ bir hastalık türü
banlıg benli, beyaz lekeli
bant- bağlamak
banting oturmaya mahsus sıra
bar 1. var, mevcut, hep, varlık; 2. bütün; **bar bayaġut** devletli, varlıklı; **bar er-** var olmak; **bar yoḳ bol-** yok olmak, yok etmek; **bar ḳıl-** yaratmak
bar- 1. varmak, gitmek, ulaşmak; 2. gezmek, dolaşmak; 3. yok olmak, mahvolmak; 4. ölmek, vefat etmek
bara 1. bir ilaçtır; 2. bir tartı ölçüsüdür
baram (bk. barım)

KAYNAKÇA

Gabain, A. Von (1995). *Eski Türkçenin Grameri*, 2. Baskı, Mehmet AKALIN (Çev.), TDK Yayınları, Ankara

Caferoğlu, Ahmet (1993). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, 3. Baskı, Enderun Kitapevi, İstanbul

Drevnetyurkskiy, Slovar (1969). *Nauka*, Leningrad

Gedim Türk Abidelerinin Sözlüyü (1992). Hazırlayanlar: N.M. Hudiyev, E.A. Guliyev, Tusi adına Azerbaycan Dövlet Pedagoji Universiteti, Bakü

Glauson, Sir Gerard (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*, Oxford

Orkun, Hüseyin Namık (1994). *Eski Türk Yazıtları*, TDK Yayınları, Ankara

Maytrisimit (1976). *Uygurca Metinler II*, Şinasi Tekin (Çev), Sevinç Matbaası, Ankara

Ergin, Muharrem (1994). Orhun Abideleri, 18. Baskı, Boğaziçi Yayınları, İstanbul

Malov, Sergey E. (1951). Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pismennosti, Nauka, Moskova-Leningrad

Malov, Sergey E. (1952). *Yeniseyskie Pamyatniki Tyurkov*, Nauka, Moskova-Leningrad

Malov, Sergey E. (1959). Pamyatniki Drevnetyurkskoy Pismennosti Mongoli Kirgizi, Nauka, Moskova

Tekin, Talat (2006). *Orhon Yazıtları*, Türk Dil Kurumu, Ankara

Şükürlü, Elisa (1993). *Kadim Türk Yazılı Abidelerinin Dili*, Maarif Matbaası, Bakü